

УДК 1332.12

Верланов Ю.Ю., Нетудихата К.Л.

Регіональна динаміка, нерівномірність та економічне зростання

Наприкінці ХХ століття світова економічна історія запропонувала принципово новий досвід, що в цілому описується категорією трансформації. З трансформаційними процесами, котрі мають місце у постсоціалістичних країнах (або країнах FSU – Former Soviet Union – саме так традиційно позначають країни колишнього СРСР) суттєво пов'язані головні особливості сучасної економіки. Роки, що минули з моменту появи у Східній Європі нових держав, дають змогу зробити перші висновки щодо змісту процесів трансформації суспільств та досягнутого розвитку. Цим фактично створюються передумови для розвитку економічної теорії та формування такої її галузі, як теорія перехідної економіки.

Економічна трансформація країн FSU є предметом багатьох досліджень. Їх результати і рушійні сили, що обумовлювали динаміку економічного розвитку країн, оцінюються неоднозначно (наприклад, Stiglitz J., 1998, 1999; Nauro F., Fabrizio C., 2000; Dabrowski M., 2000; Boettke P., 1999; Nicholas J., 1999; Schusselbauer G., 1999; Аренд Р., 2000). Критика “Вашингтонського консенсусу” перемезується з захистом традиційних макроекономічних моделей. У спробах пояснити неоднозначність досягнутих різними країнами результатів, а також тривалої кризової стагнації пропонується врахування висхідних умов (Millar J., 1997), робляться спроби включення до розгляду культурологічних, структурних, економічних, організаційних, ресурсних чинників тощо (Тань Є., 1994; Романовський М., 1994). Відмічається актуалізація проблем інституціоналізму (Кастаньєра М., 2000; Goldsmith A., 1999; Попов В., 1998; Архирєєв С., 1998; Никологорський Д., 1997).

Аналіз публікацій дозволяє побачити два в цілому полярні результати реформування: відносно успішний розвиток (Китай, країни Центральної Європи та Балтії) та неуспішний результат (у першу чергу Росія, Україна). За певними критеріями соціально-економічного та культурологічного плану останні можна умовно віднести до феномену “глибокої” трансформації.

Соціально-економічна криза, що вже протягом десятка років спостерігається в Україні, має певні

об'єктивні причини. Однією з найважливіших слід вважати специфічний для постсоціалістичної трансформації висхідний стан економіки. Відчутно вплинула на характер розвитку також неефективна державна політика. На наш погляд, це було наслідком того набору теоретичних моделей і конструкцій, що використовувався для формування економічних цілей та інструментів їх досягнення. Отже, дотепер актуальною проблемою залишається подальший розвиток економічної теорії саме у напрямку узагальнення особливостей національної економіки.

Проблеми і фактори економічного зростання транзитивних економік з найбільшою повнотою представлені у дослідженнях Nauro C., Fabrizio C. (2000), та у звіті EBRD – Transition Report 1999 (2000). Однак, в них не акцентовано увагу на залежності між ступенем регіональної нерівномірності та економічним розвитком тієї чи іншої країни.

Сьогодні відома достатня кількість робіт, які представляють результати досліджень регіональної нерівномірності в економічно розвинутих країнах (Великої Британії, Італії, Німеччині, Нідерландів, Бельгії, Данії, Іспанії, Канади, Швеції тощо) (серед них за ступенем глибини дослідження проблематики можна виділити роботи Barrow R., Sala-i-Martin X., 1991, 1995; Sala-i-Martin X., 1990, 1996; Shioji E., 1993; Coulombe S., Lee F., 1993; Terrasi M., 1999). Представлені в них результати однозначно свідчать про зменшення нерівномірності в розвитку регіонів – конвергенцію. У той же час, у країнах транзитивних економік спостерігаються зворотні процеси.

Регіональній нерівномірності транзитивних економік присвячена значна кількість досліджень (наприклад, Smith A., 1996; Wolf H., 1997; Nicholas J., 1999; Aghion P., Schankerman M., 1999; Симоненко В., 1997; Дзісь Г., 1999; Пила В., 1999 тощо). Однак, переважно всі автори лише відмічають дивергенцію та окреслюють описово її зв'язок з рівнем економічного зростання країни. Загальна характеристика робіт з питань, що розглядаються, може бути представлено так: а) практично відсутні теоретичні дослідження причин трансформаційної кризи у термінах процесів регіонального розвитку; б) не розроблені уявлення про фактори, що обумовлюють посилення дивергенції у країнах перехідної економіки; в) слабо представлені емпіричні дослідження характеру та ступеню впливу регіональної нерівномірності на економічний розвиток у транзитивних економіках; г) не оцінено значущість врахування регіональної нерівномірності

при прийнятті ефективних рішень в області економічної політики.

Проблеми економічної теорії перехідного періоду: взаємозв'язок загального та особливого

Економічна теорія ґрунтується на узагальнених концептуальних моделях. *Загальне* уявляється як набір однакових якостей, властивих різним суспільно-економічним явищам. Об'єктом виступає дослідження *загальних* для різних економічних систем причин, умов і факторів розвитку, і виявлення, наприклад, тенденцій посилення або послаблення такої якісної єдності. В іншому контексті *загальне* може трактуватися як зріла якість об'єкту, на досягнення якої має бути спрямовано розвиток економіки. Якщо *загальне* розуміти як образ, що складає основу концептуального бачення домінуючих політичних сил країни, то він створює ґрунт для формування державної економічної політики (з абсолютизацією загального в межах економічної політики пов'язано достатньо негативних прикладів. Необмірковане використання принципів Вашингтонського консенсусу при розробці моделей і конструкцій економічної політики урядами України, Росії, Вірменії та іншими постсоціалістичними країнами привело, як відомо, лише до загострення кризових явищ, Stiglitz J., 1999).

Агреговані загальносистемні показники, які опосередковано характеризують специфічний стан елементів внутрішньої структури, є звичним макроекономічним інструментом вирішення економічних задач. Їх використання добре зарекомендувало себе в економіках рівноважних або близьких до цього стану у самому широкому розумінні рівноваги, включаючи кризові ситуації. Висока мобільність ресурсів у розвинутих економіках, розвинутий фінансовий ринок та інституціональний "досвід" суспільства обумовлює прерогативу *загального* у формуванні економічної політики. Це є цілком обґрунтованим підходом, на якому, до речі, і формувалася теорія, що перевірялася практикою.

Можна припустити, що прерогатива загального, що є змістом гомогенного підходу (фактично гомогенний підхід запропоновано М.Кейнсом. Згідно з ним, економіка дезагрегується на такі собі гомогенні, як ми уявляємо, категорії. Далі детермінанти, що обумовлюють поведінку (розвиток) кожної з них, інтегруються у моделі економіки в цілому (The MIT, 1986)) призводить до

уявної уніфікації та спрощення національних економік, цілей економічної політики та її інструментів. До речі, світовий досвід майже не створював прецедентів для окреслення меж використання гомогенного підходу до аналізу економіки і формування економічної політики. Формується лінійний тип розвитку, як його представлено у моделі Росту (Rostow W.W., 1961) для країн, що розвиваються, моделі фазового економічного реформування в Західній Європі. В той же час, історія подає безліч прикладів успіху країн, що розбудовували національну економіку шляхом, далеким від традиційного, враховуючи власну специфіку: виробничу структуру, політичну ідеологію, систему освіти, економічні стимули тощо (Китай, В'єтнам). Можна підтримати думку деяких економістів постсоціалістичних країн про те, що на економічну теорію перехідного періоду, яка б ґрунтувалася на традиційних концепціях загального, є певне "соціальне замовлення", за яким можна побачити національні інтереси країн-лідерів (Бузгалин А., Колганов А., 1998). Метою є прагнення нав'язати іншим країнам таку стратегію розвитку, яка найкраще задовольняє вимогам посилення власних конкурентних переваг. Для розуміння цього можна звернути увагу на події, пов'язані з появою статті старшого віце-президента і Голови Світового банку Дж.Стігліца "Whither Reform. Ten Years of the Transition" та його відставкою. Стає зрозумілим, що причиною виступає відхилення ідей Дж.Стігліца від "соціального замовлення", яке втілюється у програмах МВФ, ВБ, ЄБРР (Гуревич А., 2000).

В традиційних підходах до теорії постсоціалістичної перехідної економіки домінує припущення про гомогенність економічної системи. Це означає, наприклад, що будь-які відмінності властиві складовим економічної системи не приймаються до уваги. Макроекономічний аналіз оперує агрегованими показниками і інтересами основних суб'єктів економічної діяльності, якими виступають, домашні господарства, фірми та держава. Основні наукові суперечки стосуються загальносистемних засобів та інструментів економічної політики держави, а саме напрямків макроекономічної стабілізації та цінової й ринкової лібералізації, лібералізації біржової та торговельної системи, приватизації державних підприємств, формування конкурентного середовища, ролі держави, як гаранта макроекономічної стабілізації, незмінності законодавчої бази, прав власності, а також як коректора недоліків ринку.

"Гомогенний" підхід достатньо проявив себе у

позитивних результатах макроекономічної політики різних країн і економічних систем. Не викликає заперечень його практичне втілення щодо економік, складові яких розвиваються в цілому гомогенно, тобто “крокують” однаковими темпами, слідує одній стратегії розвитку і знаходяться в межах одного його рівня. Подібне властиво розвинутим країнам, а також таким, що мають єдиний об'єднуючий центр у вигляді тоталітарного режиму (Чилі) і/або соціально-політичної ідеї, що ґрунтується на культурно-історичній спадщині (Китай, післявоєнна Німеччина, Японія).

Економіка країн “глибокої” трансформації слабо “реагує” на традиційні рецепти макроекономічної теорії – Stiglitz J., 1999. Напевно категорія економічного розвитку для економік глибокої трансформації за своєю сутністю відрізняється від традиційних уявлень, які описуються у таких термінах, як макроекономічна стабілізація, лібералізація цін й ринків, приватизація, реструктуризація, інституціональний розвиток та ін. Можна припустити, що у традиційних термінах уявлення про перехідні процеси можна отримати лише з певними припущеннями, які здатні спотворити реальну картину і призвести до низько ефективних рішень у галузі економічної політики.

Отже, подальший розвиток економічної теорії має, на нашу думку, формуватися у напрямку розробки моделей і конструкцій, які б більшою мірою орієнтувалися на цілі, що стоять саме перед національною економікою України, та переважно враховували її особливості. Мова, звичайно, не йде про спробу “націоналізації” економічної теорії. Просто унікальні обставини, які мали місце протягом останнього десятиліття в економічному розвитку країн глибокої трансформації вимагають пошуку наукових категорій та закономірностей, що дозволять краще уявити шляхи та можливості подолання кризових явищ.

Проголошення в Посланні Президента України до Верховної Ради курсу на створення необхідних передумов для щорічних темпів зростання ВВП на рівні 6-7% та забезпечення стійких соціальних гарантій (саме такі щорічні темпи зростання ВВП є достатніми для досягнення відчутних зрушень у піднесенні життєвого рівня населення (Україна. – 2000. – С. 6)) акцентує увагу, перш за все, на розробку ефективних, таких, що самопідтримуються, внутрішніх механізмів розвитку економічної системи або механізмів ендogenousного розвитку. Теорія екзогенного росту, яка з'явилася раніше, ґрунтувалася головним чином на припущенні щодо

незмінності стану виробництва. На відміну від неї, теорія ендogenousного росту стверджує, що досвід та знання зростають за тих самих причин, що і капітал, оскільки люди приймають рішення інвестувати ресурси у діяльність, яка дозволяє сподіватися на їх зростання. Вони займаються науково-дослідницькою діяльністю, створюють нові ринки, товари та нові виробничі процеси, ходять до школи, вивчають нові галузі технології і так далі (Howitt, 1993). Без них тривалий розвиток уявляється проблематичним і зволікання процесом їх актуалізації з кожним роком погіршує стартові умови. Це певним чином зменшує шанси отримання очікуваних результатів соціально-економічних реформ.

Контекст, у якому мають досліджуватися і запроваджуватися механізми ендogenousного розвитку, може носити, з однієї сторони, стратегічний довготривалий характер: геополітичні, соціокультурні, економіко-географічні, природно-ресурсні механізми тощо. З іншої – він може розглядатися у суто транзитивному аспекті. Ґрунтом для цього є можливість узагальнення десятирічного досвіду трансформації суспільства, протягом якої спостерігалися розбалансованість економічної системи, значна нерівномірність рівня доходів, часта зміна законодавчих норм, інституційна нестабільність тощо.

Механізми ендogenousного розвитку та особливості національної економіки – регіональна розбалансованість

Період трансформації принципово відрізняється тим, що економічна система країни розбалансовується на *системному* рівні. Розбалансованість економічної системи виникає як формування різних якісних характеристик її складових, що знаходить відображення у різноманітності та різноспрямованості векторів їх інтересів. Такими складовими виступають окрема людина, домогосподарства, господарські суб'єкти, міста, райони, регіони (області, префектури, штати) тощо. Мається на увазі, що як одне ціле економіка продовжує працювати головним чином тільки на формально інституціональному загальнодержавному рівні. Монетарні та фіскальні заходи уряду, спрямовані на подолання кризових явищ, через їх орієнтацію на *загальні* концептуальні уявлення можуть і не досягати очікуваного результату або їх ефективність відчутно знижується. Можна припустити, що це має місце саме внаслідок

використання макроекономічного припущення щодо гомогенності економічної системи, хоча у період трансформації її цілісність суттєво деформується.

У переважній більшості основним проявом трансформації можна вважати різке розмежування елементів економічної системи – регіонів для рівня країни. У прагненні вижити регіони демонструють стійку відцентрову тенденцію, запобігти наслідкам якої можна, як вважається, або інституціональними методами – шляхом встановлення жорсткого управлінського контролю (призначення регіональної адміністрації), або через фінансові механізми розподілу бюджетних коштів і трансфертні платежі. Ефективність подібних методів у тривалій перспективі сумнівна. З іншого боку, факт їх використання зайвий раз підтверджує те, що суттєві регіональні відмінності можуть відчутно впливати на розвиток системи в цілому.

Оскільки ендегенний розвиток має внутрішній для економічної системи характер і значною мірою “чутливий” до специфічних особливостей складових системи (наприклад, регіонів), механізми, які його реалізують, можуть формуватися не тільки на загальнодержавному рівні. Не менш важливо, особливо для трансформаційної розбалансованості, розробка і реалізація сприятливої економічної політики на регіональному рівні. Регіональний аспект має низку позитивних моментів, які, на наш погляд, сприятимуть результативності подальшого аналізу: а) розширює коло методів аналізу закономірностей дії механізмів ендегенного розвитку; б) створює умови для дослідження впливу локальної інституціональної структури на зв'язки між фірмами, обіг знань, координацію ринків; в) збільшує інформаційну та емпіричну базу для виявлення тенденцій і факторів ендегенного розвитку; г) дає можливість розглянути вплив нерівномірності ключових елементів на національне зростання, торгівлю, конкурентоспроможність.

Інтегрування регіонального рівня в економічну теорію дає можливість сформувати якісно нові уявлення та обґрунтувати принципи ефективної економічної політики, втілення якої сприятиме актуалізації і закріпленню механізмів ендегенного розвитку національної економіки.

Аналіз регіональної розбалансованості в економічній системі України

Серед важливих питань, що постають перед країнами у період глибокої трансформації є реформування відносин регіон-центр. Це досить

складна і внутрішньо суперечлива проблема суспільно-політичного, соціально-економічного, правового характеру. Більшість внутрішніх суперечностей виникає і відтворюється лише тому, що соціально-економічні відносини трансформуються за умов складної та багаторівневої структури територіальної організації суспільства. Економіка і відносини регіон-центр створюють одне для одного окремі вимоги, обмеження, умови.

В перехідний період суттєво актуалізується необхідність надання більшої автономності регіонам у формуванні управлінських рішень, тобто децентралізації. Розширення прав, можливостей і відповідальності регіонів супроводжується низкою позитивних ефектів. Серед них можна назвати, наприклад, такі: а) регіональні органи управління отримують можливість більш повно враховувати специфічні особливості регіону, спрямовуючи зусилля на максимальне використання місцевих ресурсів; б) рішення приймаються з більшою оперативністю; в) суттєво підвищується ініціатива мешканців, що створює умови для досягнення синергетичних соціальних ефектів (формування соціальної угоди) тощо.

Відцентрові тенденції регіонів не суперечать загальній закономірності розвитку складних соціально-економічних систем: за умов посилення неадекватності системної організації стану зовнішнього середовища, послаблення зв'язків центр-регіон має результатом підвищення адаптивності системи. Внаслідок цього досягається необхідний рівень ефективності її функціонування. Отже, з точки зору синергетичної парадигми важливою ознакою трансформації є еволюція форм системної організації, яку характеризує, зокрема, відносно послаблення на певних ієрархічних рівнях структури внутрішніх організаційних зв'язків. Це підвищує здатність елементів системи адекватно та гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Таким чином, реформування відносин центр-регіон у напрямку децентралізації є об'єктивним процесом, який надає додаткові можливості ефективно трансформувати національну економіку. Однак, вони проявляються, коли регіони прогресують з однаковими або адекватними темпами, коли має місце нормальна (економічна) міжрегіональна конкуренція й інтеграція, впроваджуються політичні ідеї, що відповідають як власним, так і національним інтересам. В іншому випадку спостерігається зростання регіональної розбалансованості, що сьогодні і відбувається в економіці України.

Регіональне розбалансування проявляється в двох напрямках: в регіональній соціально-економічній дивергенції (під регіональною дивергенцією тут розуміється не просто і не тільки розрив у рівнях показників, що традиційно визначають дивергенцію-конвергенцію (наприклад, у рівнях прийнятих нормативів життєзабезпеченості або у показниках GRP – валового регіонального продукту на душу населення; мається на увазі скоріше якісний дисбаланс у системі координат спрямування розвитку регіонів) та в регіональних інтересах, інструментах досягнення цілей.

Регіональний простір України в радянські часи не відрізнявся особливою соціально-економічною однорідністю. Між тим інтенсивне формування ринкового середовища вплинуло на територіальну диференціацію в напрямку зростання регіональної дивергенції. З метою з'ясування ступеню і тенденцій соціально-економічних диспропорцій можна скористатися статистичним показником – коефіцієнтом варіації

$$K_{var}^t = \frac{1}{\lambda^t} \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (\lambda_i^t - \lambda^t)^2} \cdot 100\%,$$

де K_{var}^t – коефіцієнт варіації в році t ; λ_i^t – значення показника в регіоні i в році t ; λ^t – середнє значення показника по країні в році t ; n – кількість регіонів.

Динаміка коефіцієнта варіації характеризує зростання або зменшення амплітуди відхилення регіональних показників від їх середнього по країні значення.

На даному етапі дослідження виконувався аналіз регіональної дивергенції в Росії та в Україні. Він торкався переважно основних економічних показників: регіональних обсягів промислової продукції, продукції сільського господарства, капітальних вкладень. Вважаємо своєчасним навести аргументацію щодо доцільності використання даних показників: по-перше, вони характеризують розвиток трьох секторів (промисловості, сільського господарства, капітального будівництва), де створюється переважна частка ВВП країни; по-друге, секторальні зміни є формою економічного розвитку як регіону, так і країни в цілому, що є об'єктом дослідження; по-третє, наявність цих показників в офіційній статистичній базі радянських і сучасних часів дозволяє охопити необхідний для забезпечення достовірності результатів аналізу часовий горизонт. Аналіз свідчить, що разом з падінням ВВП Росії та України дійсно має місце посилення регіональної

дивергенції (таблиця).

Таблиця. Регіональна дивергенція (ріст коефіцієнта варіації) Росії та України та їх ВВП*

Показник	Зростання коефіцієнта варіації з 1997 р. до 1990 р., разів	
	Росія	Україна
Продукція:		
- промисловості	2,5	4,3
- сільського господарства	н. д.	3,3
Виробничі інвестиції	1,9	2,3
ВВП в реальному вираженні в 1997 р. (1990 = 100)		
ВВП	52,3	12,1

Таблиця дозволяє зробити попередню перевірку припущення, щодо обернено пропорційного взаємозв'язку між динамікою регіональної дивергенції та динамікою ВВП. У певній мірі це підтверджує центральну гіпотезу щодо особливостей регіональної дивергенції у період трансформації та її впливу на темпи розвитку.

*Розраховано за даними наступних джерел: Статистичний щорічник України за 1995 рік. – 1996. – С. 159, 232, 279; Статистичний щорічник України за 1998 рік. – 1999. – С. 112, 167, 216; Лавровський. – 1999. – С. 43-44; Transition Report 1999. – 2000. – Р. 281, 261.

Попередня емпірична перевірка цієї ж гіпотези полягала у співставленні середньоквадратичних відхилень базових індексів середньорічної чисельності робочих та службовців у регіонах України (А) с базисними індексами ВВП *per capita* (В) за період 1990-1998 років.

Аналіз динаміки регіональної нерівномірності (А) и ВВП *per capita* (В) показав наявність суттєвої кореляції – коефіцієнт кореляції Пірсона -0,961, F-тест – 0,494. Якщо припустити, що причинно-наслідковий зв'язок, який спостерігається, дійсно має направлення «посилення регіональної дивергенції – падіння ВВП», то дослідження причин та факторів росту регіональної нерівномірності в країнах з перехідною економікою актуалізується практично для розробки та реалізації соціально-економічної політики розвитку країн.

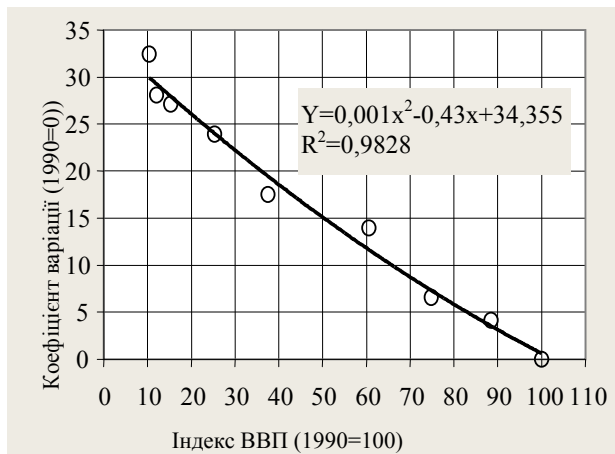

Рис. 1. Індекс ВВП як функція коефіцієнта варіації обсягів промислового господарства

Крім загального напрямку, це свідчить і про суттєву силу цього впливу. Статистичний аналіз зв'язків між коефіцієнтами варіації регіональних обсягів продукції промислової, сільського господарства, капітальних вкладень, з однієї сторони, та базисними індексами ВВП України за період 1990-1998 роки також підтверджує наявність дуже сильного впливу дивергенції на показник ВВП (коефіцієнти кореляції: $-0,989$, $-0,921$, $-0,920$). Регресивні рівняння (рис. 1-3) мають досить високі апроксимуючі якості, на що вказує параметр R^2 , що дорівнює відповідно $0,98$; $0,87$; $0,92$.

Таким чином, результати емпіричного аналізу свідчать, що регіональна економічна дивергенція відчутно впливає на ВВП країн з перехідною економікою, зокрема України.

Причини сьогоденного загострення проблеми розбалансованості були закладені в радянські часи, коли питання територіального розміщення виробництва вирішувалися перш за все, виходячи з політичної мети (Коропецький І., 1998).

Стартові умови реформування національної економіки характеризував: промисловий гігантизм, недосконала галузева структура багатьох територіальних комплексів, неефективне використання місцевих ресурсів, надмірне забруднення навколишнього середовища, однобічна спеціалізація господарств окремих міст, монополізація господарських структур, значна частка військово-промислового комплексу. До того ж в основу СРСР було покладено концепцію централізованої унітарної держави з домінуючою роллю центральних відомчих структур в усіх ключових областях фінансової, економічної, соціальної, культурної політики. Тому формування

концептуально нових ефективних відносин центр-регіон гальмується внаслідок відсутності в уряді, в регіональних та місцевих органах влади необхідного досвіду.

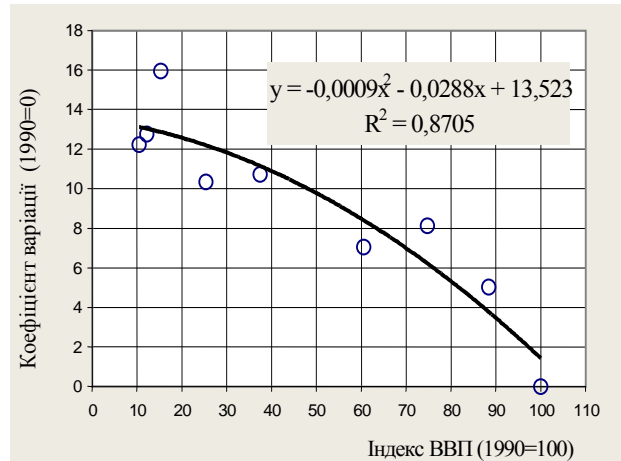

Рис. 2. Індекс ВВП як функція коефіцієнта варіації регіональних обсягів сільського господарства

Факторами структурних змін на початку реформ стали: швидке зменшення внутрішнього попиту, зростаюче значення експорту, низька конкуренція підприємств переробної промисловості. Останнім часом спостерігається активізація деяких переробних підприємств, орієнтованих на пересічного споживача. Головним чином це підприємства, які підвищили свою конкурентоспроможність по відношенню до імпортерів за рахунок реструктуризації та валютної девальвації.

Регіони з експортною орієнтацією, що спираються на добування та переробку первинних ресурсів, території з відносно диверсифікованою економічною базою отримали на першому етапі трансформації певні переваги. Регіони з переважанням машинобудівних, харчових, легких, сільськогосподарських галузей перманентно перебувають у стані депресії, що позначається значним безробіттям, низьким рівнем добробуту. Регіональне розбалансування посилюється внаслідок дії мультиплікаторів. Головним з них є домінування торгівлі та інших видів послуг, які швидко розвиваються в перехідний період. Така спрямованість структурних змін природна, по-перше, в радянські часи вони були не розвинуті, по-друге, не потребують значних капіталовкладень і можуть розвиватися на фоні інвестиційної кризи. Сфера послуг стимулюється головним чином місцевим платоспроможним попитом, тому її

розвиток спостерігається в регіонах з відносно високим добробутом, що більше посилює розбалансування.

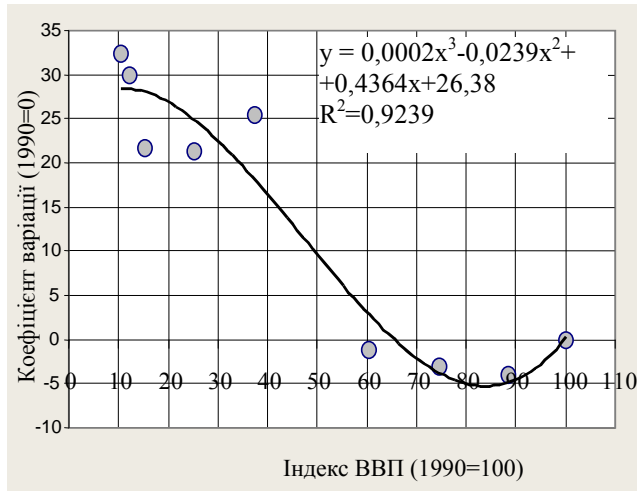

Рис. 3. Індекс ВВП як функція коефіцієнта варіації регіональних обсягів виробничих інвестицій

В країнах з розвинутими економічними системами проблема розбалансування саморегулюється. Факторами саморегулювання виступають соціально-економічна мобільність населення, значний рівень інвестиційної активності. В Україні, як і в інших постсоціалістичних країнах, ринкова адаптація унеможливується внаслідок відсутності загальнодоступного ринку житла, неадекватності системи регулювання безробіття, нерозвиненості фінансового ринку. За цих умов мобільність можлива тільки в межах міської агломерації.

Іншим аспектом регіональної розбалансованості, як було вказано вище, є політична різноспрямованість регіонів. Відсутність чіткого розмежування у повноваженнях, ресурсах, сферах діяльності формує ситуацію, коли вибір економічної політики в регіонах залежить не стільки від її ефективності, скільки від політичної позиції та пріоритетів місцевої влади. З однієї сторони, вона може орієнтуватися на ліберальну та конкурентну ринкову економіку з прозорими бюджетними відносинами та захистом прав власності всіх економічних агентів. З іншої сторони, таким орієнтиром може бути авторитарна та патерналістична модель, коли місцеві органи влади жорстко контролюють економіку та соціальну сферу. Як наслідок відбувається дезінтеграція економіки країни.

Таким чином, формування економічної політики на основі закономірностей регіонального розвитку,

ми вважаємо, дозволить місцевим органам влади визначитися в інструментах. Їх застосування надасть можливість посилення тенденцій конвергенції економічній системі України та переходу на траєкторію сталого зростання.

Висновки.

1. Подальший розвиток теорії перехідної економіки буде здійснюватися в напрямку розробки моделей і конструкцій з більшою орієнтацією на цілі, які стоять перед національною економікою України, та з врахуванням її особливостей.

2. Механізми економічного розвитку, які сприятимуть забезпеченню соціально-економічного росту України, доцільно досліджувати у регіональному аспекті, оскільки це дозволяє забезпечити низку додаткових переваг та врахувати особливості глибокої трансформації – високий ступінь регіональної розбалансованості.

3. Дослідження регіональної розбалансованості показало, що на загальному фоні кризових тенденцій національної економіки основні економічні показники мають тенденцію до дивергенції, її зростання є наслідком неринкової регіональної політики радянських часів та структурних змін перехідного періоду. Крім того, присутній вплив процесів саморозвитку розбалансованості у зв'язку з посиленням дії мультиплікаторів.

4. Стабілізація і подальше зростання національної економіки можливі тільки за умов активізації механізмів економічного розвитку регіонів шляхом розробки та впровадження науково обгрунтованої регіональної економічної політики.

Література

1. Aghion P., Schankerman M. Competition, Entry and the Social Returns to Infrastructure in Transition Economies // *Economics of Transition*. – 1999. – Vol. 7. – № 1. – P. 79-101.
2. Barrow R. *Economic Growth and Convergence*. – San Francisco: ICS Press. – 1994.
3. Barrow R., Sala-i-Martin X. Convergence across states and regions // *Brooking Papers on Economic Activity*. – 1991. – № 2. – P. 107-158.
4. Barrow R., Sala-i-Martin X. *Economic growth*. – New York: McGraw Hill. – 1995.
5. Boettke P. The Russian Crisis: Perills and Prospects for Post-Soviet Transition // *American Journal of Economics & Sociology*. – 1999. – July. – Vol. 58, Issue 3. – P. 371.
6. Coulombe S., Lee F. *Regional economic disparities in Canada*. Typescript. – Department of Economics, University of Ottawa. – 1993.
7. Dabrowski M., Gomulka S., Rostowski J. Whence Reform? A Critique of a Stiglitz Perspective // *Journal of Economic Literature*. – 2000. – March, 22.
8. Goldsmith Arthur A. Slapping the Grasping Hand: Correlates of Political Corruption in Emerging Markets // *American Journal of Economics & Sociology*. – 1999. – Oct. – Vol. 58, Issue 4. – P. 865.
9. Howitt P. Endogenous Growth Theory: Taming the Winds of Change, or Tweaking Neoclassical Economics. – Paper presented at the Bell Canada Conference on Economics and Public Policy, Queens University, Kingston, 1993. – October. – P. 6.
10. Millar, James R. The Importance of Initial Conditions in Economic Transitions: An Evaluation of Reform Progress in Russia // *The Journal of Socio-Economics*. – 1997. – № 4. – P. 359-381.
11. Nauro F., Fabrizio C. Growth in Transition: What We know, What We don't, What We Should. – World Bank's Global Development Network. – 2000. – April.
12. Nicholas J. Geography and Transition: Reconceptualizing Systemic Change in the Former Soviet Union // *Slavic Review*. – 1999. – №

4. – P. 824-840.
13. Sala-i-Martin X. Regional cohesion: Evidence and theories of regional growth and convergence // *European Economic Review*. – 1996. – № 40. – P. 1325-1352.
14. Sala-i-Martin X. The classical approach to convergence analysis // *Economic Journal*. – 1990. – № 106. – P. 1019-1036.
15. Schusselbauer G. Privatization and Restructuring in Economies in Transition: Theory and Evidence Revisited // *Europe-Asia Studies*. – 1999. – Jan. – Vol. 51, Issue 1. – P. 65-84.
16. Shioji E. Regional growth in Japan. – Mimeo, Department of economics, Yale University. – 1993.
17. Smith A. From Convergence to Fragmentation: Uneven Regional Development, Industrial Restructuring and the ‘Transition to Capitalism’ in Slovakia Environment and Planning // *Slavic Review*. – 1996. – № 2. – P. 135-156.
18. Stiglitz J. More Instruments and Broader Goals: Moving toward the Post-Washington Consensus. – UNU. – 1998.
19. Stiglitz J. Whither Reform? Ten Years of the Transition. – World Bank. – 1999.
20. Terrasi M. Convergence and divergence across Italian regions // *The Annals of Regional Science*. – 1999. – № 33. – P. 491-510.
21. *The MIT Dictionary of Modern Economics*. – The MIT Press, Cambridge, Massachusetts. – 1986.
22. *Transition Report 1999*. – European Bank for Reconstruction and Development. – 2000.
23. Wolf H. *Transition Strategies: Choices and Outcomes*. – New York: Stern Business School. – 1997.
24. Аренд Р. Темпы экономических реформ, исходные условия, политическая ориентация: экономическое развитие российских регионов // *Экономический рост и институциональное развитие. Уроки российских реформ. Отчет о Третьей ежегодной конференции РПЭИ (Москва, 11 декабря 1999г.)*. – М.: РПЭИ. – 2000. – С. 15-16.
25. Архиреев С. Институциональные преобразования (трансформационная экономика) // *Бизнес-информ*. – 1998. – № 11. – С. 20-23.
26. Бузгалин А., Колганов А. К критике *Economics* // *Вопросы экономики*. – 1998. – № 6. – С. 87-107.
27. Гуревич А. Стиглицу не простили инакомыслия // *Зеркало недели*. – 2000. – № 4. – С. 10.
28. Дзись Г. Роль регіонів у становленні національної економіки України // *Економіка України*. – 1999. – № 10. – С. 19-28.
29. Кастаньера М. Политэкономия переходного периода // *Экономический рост и институциональное развитие. Уроки российских реформ. Отчет о Третьей ежегодной конференции РПЭИ (Москва, 11 декабря 1999г.)*. – М.: РПЭИ. – 2000. – С. 7-8.
30. Лавровский Б. Измерение региональной асимметрии на примере России // *Вопросы экономики*. – 1999. – № 3. – С. 42-52.
31. Коропецкий И. *Економічні праці. Збірник вибраних статей*. – К.: Смолоскип. – 1998; Никологорский Д. Институциональные предпосылки экономического роста в России // *Вопросы экономики*. – 1997. – № 11. – С. 32-45.
32. Пила В., Абрамов В. Деякі підсумки і перспективи розвитку регіонів України // *Економіка України*. – 1999. – № 1. – С. 40-47.
33. Попов В. Сильные институты важнее скорости реформ // *Вопросы экономики*. – 1998. – № 8. – С. 56-70.
34. Романовский Н. *Економіка – етика – релігія: воззрения Фридриха Карренберга* // *Вопросы экономики*. – 1994. – № 7. – С. 128-140.
35. Симоненко В. *Регіони України. Проблеми розвитку*. – К.: Наукова думка. – 1997.
36. *Статистичний щорічник України за 1995 рік / Мін-во статистики України: Відп. за вип. В.В.Самченко*. – К.: Техніка. – 1996.
37. *Статистичний щорічник України за 1998 рік / Держкомстат України: Під ред. О.Г.Осауленка*. – К.: Техніка. – 1999.
38. Тань Е. Китайская традиционная культура и модернизация // *Вопросы экономики*. – 1994. – № 7. – С. 141-153.
39. *Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 – 2004 р. Послання Президента України до Верховної Ради України, 2000 рік* // *Урядовий кур'єр*. – 2000. – № 6. – С. 5-12.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2000 р.